Розвиток мовлення слабочуючих старшокласників у процесі корекційних занять із застосуванням засобів адаптивного фізичного виховання

ОЛЕКСАНДР КОЛИШКІН

Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

У статті визначаються найбільш ефективні засоби та методи розвитку мовлення у слабочуючих старшокласників у процесі застосування засобів адаптивного фізичного виховання з метою корекції рухових порушень учнів даної нозології, які ґрунтуються на використанні спеціально розроблених методів і форм застосування фізичних вправ. Обґрунтовується комплексний вплив занять за експериментальною методикою на розвиток мовлення на підставі засвоєння фізкультурно-спортивної термінології та функціональний стан рухового аналізатора.

Актуальність. На сучасному етапі розвитку суспільства дуже гостро постає проблема інвалідізації дітей із різноманітними порушеннями у розвитку, в тому числі і з розладами слуху. Загальна кількість людей з розладами слуху протягом останнього двадцятиріччя сягнула 4-6 % всього населення Землі, а кількість дітей з аналогічними порушеннями не зменшується, а подвоюється кожні 15-20 років [5, 7].

Створення оптимальних умов для життєдіяльності, відновлення втраченого контакту з довкіллям, корекції та наступної психолого-педагогічної реабілітації, трудової адаптації та інтеграції інвалідів, особливо дітей, у соціум належить до першочергових державних завдань. Про це йдеться у „Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті", урядовій програмі „Діти України", в затвердженій Указом Президента України цільовій комплексній програмі "Фізичне виховання – здоров'я нації" [1, 6].

Важливу роль у вирішенні проблем корекції, реабілітації та соціальної адаптації дітей з обмеженими можливостями в умовах сьогодення відіграють засоби адаптивного фізичного виховання [4]. Різноманітність і спрямованість фізичних вправ, що застосовуються в системі адаптивного фізичного виховання, варіативність їх виконання дозволяють здійснювати добір і необхідне їх поєднання з урахуванням завдань корекції рухових порушень і

підвищення фізичної підготовленості учнів спеціальних шкіл до оптимального рівня.

Наукові джерела засвідчують, що втрата слуху спричиняє виникнення у дітей вторинних відхилень у психічному та фізичному розвитку [1, 3]. У роботах дослідників наголошується на тому, що порушення слуху негативно позначається не тільки на формуванні та функціонуванні моторно-рухової сфери слабочуючих учнів, а й на розвитку організму в цілому [2, 7]. Особливості розвитку рухової сфери слабочуючих дітей зумовлені трьома основними факторами: порушенням слуху, зміною діяльності деяких функціональних систем і недостатнім розвитком мовлення.

Останні дослідження, проведені І.М. Бабій (2002), І.В. Ковшовою (1997), Я.В. Крет (2000), А.В. Мут'євим (2003), О.В. Романенко (1997) дозволили зробити висновок, що однією з основних причин низького рівня мовленнєвого розвитку юнаків з розладами слуху є недостатня увага до питань навчання мовленню на уроках з фізичної культури, на заняттях у позаурочний час [1, 3]. Для розмовного мовлення, яке юнаки з розладами слуху демонструють на заняттях з фізичного виховання, характерні обмежений запас слів, зокрема недостатнє знання спортивної термінології, численні граматичні помилки, труднощі у розумінні усного та писемного мовлення. Усе це обмежує можливості засвоєння необхідних знань, що негативно позначається на формуванні рухових навичок та розвитку фізичних якостей.

Разом з тим, як показує аналіз науково-методичної та спеціальної літератури, ознайомлення з практикою роботи спеціальних шкіл, зміст корекційних програм з розвитку мовлення на заняттях з фізичного виховання слабочуючих старшокласників у сучасних умовах розроблений недостатньо та потребує удосконалення та введення нових засобів та методів розвитку мовленнєвої сфери юнаків означеної нозології.

Мета роботи полягає в розробці експериментальної методики розвитку мовлення слабочуючих старшокласників у процесі корекційних занять завдяки використанню засобів адаптивного фізичного виховання.

Для досягнення даної мети були висунуті наступні **завдання**:

1. Визначити найбільш ефективні засоби та методи формування розмовного мовлення слабочуючих як засобу спілкування у процесі занять із адаптивного фізичного виховання.

2. Обґрунтувати комплексний вплив занять за експериментальною методикою на розвиток мовлення на підставі засвоєння фізкультурно-спортивної термінології та функціональний стан рухового аналізатора.

Адаптивне фізичне виховання як один з основних видів адаптивної фізичної культури спрямоване на формування в інвалідів та людей із відхиленнями у стані здоров'я комплексу спеціальних знань, життєво та професійно необхідних рухових умінь і навичок; на розвиток широкого кола основних фізичних і спеціальних якостей, покращення функціональних можливостей різних органів і систем [4].

Розроблена методика корекції рухових порушень слабочуючих юнаків старших класів передбачала профілактику вторинних відхилень засобами адаптивного фізичного виховання, які ґрунтувалися на використанні спеціально розроблених методів і форм застосування фізичних вправ (техніко-тактичні дії з настільного тенісу, спільна участь слабочуючих юнаків та їхніх однолітків, які чують нормально, у парних іграх та змаганнях, дозовані силові вправи на основі атлетичної гімнастики, спортивне та прикладне плавання, спеціальні вправи на витривалість: біг, ходьба, вправи на розслаблення).

Формуючий педагогічний експеримент здійснювався з метою апробації експериментальної методики корекції рухових порушень слабочуючих дітей старшого шкільного віку засобами адаптивного фізичного виховання та визначення її ефективності. В експерименті взяли участь учні старших класів шкіл-інтернатів для слабочуючих, з яких були сформовані дві однорідні за фізичним станом (фізичною підготовленістю та особливостями розвитку слухової сфери) групи: експериментальна (n=24) і контрольна (n=19). 21 учень становив групу дітей, які чують нормально, що займались у секції з настільного тенісу.

У рамках педагогічного експерименту розроблена методика позаурочних фізкультурно-оздоровчих занять застосовувалась у роботі із слабочуючими юнаками експериментальної групи (ЕГ) впродовж навчального року тричі на тиждень. Основною їх формою були секційні заняття з настільного тенісу двічі на тиждень, в одному з яких брали участь однолітки, які чують нормально. На третьому занятті слабочуючі по черзі займались плаванням, силовою та кросовою підготовкою, оздоровчою ходьбою, спортивними іграми на фоні втоми. Тривалість одного заняття складала 2 години. Слабочуючі старшокласники контрольної групи (КГ) займалися спортивними іграми (футбол, волейбол, баскетбол) тричі на тиждень по 2 години у позаурочний час.

У процесі формуючого експерименту було вивчено найбільш ефективні засоби та методи розвитку мовлення у слабочуючих юнаків, а також визначено найбільш ефективну форму передачі їм різноманітної інформації.

Упродовж формуючого експерименту ми встановили, що слабочуючі старшокласники у віці 15-16 років більш ніж у 60 % випадків не знали назв прийомів, обладнання з настільного тенісу, силової підготовки, спортивного та прикладного плавання, а також їх змісту. З цією метою було проведене вивчення лексики на означення вправ та їх опис, результати якого наведені у таблиці 1.

Нами було виявлено, що спеціальний словниковий запас зі спортивних термінів, які позначали назви вправ, обладнання та інвентарю, накопичувався слабочуючими старшокласниками повільно, спостерігалось відставання від формування відповідних уявлень. Ці дані підтверджують також, що слабочуючим юнакам частіше відоме призначення вправ, обладнання, інвентарю, ніж їх найменування, що дає підстави вести мову про недостатню увагу до мовленнєвої підготовки слабочуючих старшокласників у процесі позаурочних занять адаптивної спрямованості.

При проведенні корекційних фізкультурно-оздоровчих занять за експериментальною методикою слабочуючим юнакам була запропонована до засвоєння лексична група, яка містила назви основних рухів, імітаційних вправ,

предметів, необхідного спортивного та технічного обладнання, дієслова руху і прикметники, що характеризували рухи.

Таблиця 1

Знання слабочуючими старшокласниками ЕГ назв прийомів корекційних фізкультурно-оздоровчих видів занять та їх змісту на початку формуючого експерименту

№ п/п	Знання вправ та їх опису	Види корекційних фізкультурно-оздоровчих занять	Позитивні відповіді (у % до загальної кількості відповідей)
1.	Назва вправ (прийомів)	Настільний теніс	32
		Силова підготовка	37
		Спортивне плавання	41
		Прикладне плавання	17
2.	Призначення, опис вправ (прийомів)	Настільний теніс	43
		Силова підготовка	39
		Спортивне плавання	48
		Прикладне плавання	29

Нова інформація пропонувалась у вигляді доступних мовленнєвих конструкцій, побудованих з урахуванням їх послідовності. Для попереднього створення образу та формування уявної моделі вправи, яка вивчалася, ми використовували: показ вправи, пояснення, попередню корекцію помилок на основі графічного запису вправи. Мова викладача, звернена до слабочуючих учнів, була чіткою, голосною та відзначалася зразковою дикцією.

Для пояснення рухів пропонувалися змішані засоби спілкування: жесто-мімічна, письмова й усна форми. Жесто-мімічна форма спілкування використовувалась додатково до усного пояснення лише на початковому етапі навчання фізичним вправам, які застосовувались у процесі занять. Відхід від неї призводив до нерозуміння вимог до виконання рухів, збільшення кількості помилок під час виконання фізичних вправ. Усне спілкування було основною умовою навчання руховим діям протягом усього періоду проведення

формуючого експерименту. Засвоєння навчального матеріалу слабочуючими юнаками складалося з таких основних компонентів: зорове і слухове сприйняття й осмислення практичного та мовленнєвого матеріалу, наслідування вчителю, рухова та мовленнєва практика.

Ефективними засобами та методами на початковому етапі навчання прийомам настільного тенісу, силовим вправам, елементам прикладного плавання виявилися наочні та словесні методи. Кожне повідомлення становило інформаційний комплекс, який об'єднував словесні та наочні компоненти, мав спеціальне призначення і застосовувався для передачі інформації, необхідної для забезпечення корекційного фізкультурно-оздоровчого процесу та адекватної для юнаків означеної нозології, найбільш ефективним і раціональним способом. При цьому обмежували змістовний обсяг частин повідомлення, а також послідовне будування, яке не допускало виключення логічних ланок.

Після показу вправи та демонстрації її графічного зображення (рисунка, фото, схеми) повідомлялися назви вправи та її основних елементів (терміни). Юнакам пропонувалося кілька разів повторити їх разом із педагогом (промовляння вголос), відпрацьовуючи навички самоконтролю за мовленням. При ознайомленні з технікою нових вправ пропонували відтворити конкретні рухові дії з мовленнєвим узагальненням, просили проаналізувати техніку окремих прийомів – зрізок, накатів, топ-спінів, підрізних ударів, подач м'яча у настільному тенісі, кролю на грудях, на спині, брасу у спортивному плаванні; жиму, піднімання, тяги штанги в їх різновидах, присідання, підтягування у процесі силової підготовки; пропливання на спині, грудях, боці з використанням однієї та двох рук, плавання під водою, способів занурювання у глибину та довжину, транспортування потерпілого, надання першої допомоги на суші у прикладному плаванні – і зробити висновок.

Це дозволяло активізувати діяльність сигнальних систем організму, акцентувати увагу на сприйнятті технічної основи вправ, закріпити асоціативний зв'язок між зоровим образом вправи та терміном, який її

позначає. Словесні компоненти були спрямовані на передачу методичних прийомів.

З метою зміцнення й вдосконалення мовленнєвого матеріалу на заняттях з адаптивного фізичного виховання на етапі формуючого експерименту нами також було застосовано тести із використанням комп'ютерних технологій. На підставі матеріалів, які використовувалися під час корекційних фізкультурно-оздоровчих занять, були розроблені та закладені в пам'ять ПК навчальні картки, які містили назви вправ, способів їх виконання, скорочений опис методики, назви й опис обладнання, інвентарю з інструкцією щодо їх використання. Докладна структура карток наведена на рис. 1.

1. Топ-спін – це: а) спосіб подачі у настільному тенісі; б) силова вправа для розвитку м'язів ніг; в) спосіб штучного дихання; г) атакуючий удар у настільному тенісі.	3. Французький жим виконується: а) стоячи, з відведенням гантелей у бік; б) сидячи з поперемінним підніманням та опусканням рук з гантелями; в) лежачи, з підніманням та опусканням штанги із-за голови; г) згинанням та розгинанням ніг зі штангою на плечах.
2. Назвіть вправи, які розвивають витривалість: а) підтягування, жим штанги; б) тривала ходьба, крос, фартлек; в) човниковий біг; г) метання м'яча у ціль, на дальність.	4. Перша допомога потопаючому на суші повинна здійснюватись у наступній послідовності (розташувати): а) зробити штучне дихання, якщо потрібно; б) провести огляд людини, яка потребує допомоги; в) витягти з води та покласти животом на коліно; г) зігріти потерпілого, за необхідності доставити до лікарні.

Рис. 1. Навчальні картки для закріплення мовленнєвого матеріалу, який пропонувався до вивчення на етапі формуючого експерименту

Слабочуючим юнакам необхідно було вибрати правильну відповідь із чотирьох варіантів у кожній картці. Відповідаючи на поставлені запитання, обов'язково слід було промовляти вголос правильний варіант. Тестування здійснювалося під час проведення занять з інформатики двічі на тиждень на початку, всередині та наприкінці формуючого експерименту.

Результатом тестування була кількість карток із правильними відповідями. Якісна оцінка відповідей на тести була наступною: 0-9 – погано, 10-19 – незадовільно, 20-24 – задовільно, 25-29 – добре, 30-35 – відмінно.

На початковому етапі занять засобами адаптивного фізичного виховання рівень засвоєння знань щодо видів рухової активності, які входили до експериментальної методики, виявився наступним: добре володіли інформацією лише 8,3 % слабочуючих старшокласників ЕГ, задовільно – 20,8 %, незадовільно – 33,4 %, погано – 37,5 %. Оцінок "відмінно" зафіксовано не було. Всередині формуючого експерименту відбулось покращення результатів тестування: на "відмінно" засвоєний матеріал знали 16,6% слабочуючих юнаків, "добре" – 29,2 %, "задовільно" – 37,5 %, "незадовільно" та "погано" – по 8,3 %. На заключному етапі проведення експерименту показники виявилися наступними: 58,3 %, 37,5 %, 4,2 % відповідно до норм оцінювання ("відмінно", "добре", "задовільно"). Оцінки "незадовільно" та "погано" не зафіксовані.

Результати проведеного тестування довели, що даний метод закріплення вивченого матеріалу сприяв розширенню та поглибленню словникового запасу, створював умови для раціонального використання знань про вправи, прийоми, обладнання, інвентар у повсякденній діяльності, прищеплював навички правильного прийняття рішень, ідеомоторні уявлення сприяли стійкому оволодінню руховими навичками. Все це допомагало значно покращити пізнавальну діяльність учнів означеної нозології.

Тривала спільна діяльність слабочуючих юнаків та їхніх однолітків, які чують нормально, забезпечувала вдосконалення процесу комунікації та створювала передумови для розширення сфери спілкування між ними, сприяла формуванню мовлення слабочуючих як засобу спілкування у процесі занять,

використанню слухового сприйняття, вдосконаленню вимови. Систематичні вимоги до побудови й оформлення висловлювань, вживання спортивної лексики та термінології, а також до розуміння мовлення, яке до них звернене, були основними умовами їх спілкування.

Завдання закріплення й удосконалення навчального матеріалу вирішувались переважно на основі використання мовлення. Закріплення основних положень на заняттях, основу яких складали засоби та методи адаптивного фізичного виховання, здійснювалось у наступному порядку: назва вправи, яка виконується, її виконання, проговорювання назви вправи, наступне виконання вправи з відповідною корекцією з боку педагога.

Висновки. Результати формуючого експерименту підтверджують, що слабочуючі юнаки засвоюють загальну структуру вправ з використанням словесного мовлення швидко, у термін співвідносний із терміном навчання їх однолітків, які чують нормально.

Виконання комплексів фізичних вправ на основі розмовного мовлення, яке формувалось у процесі навчання, дозволило засвоїти слова та вислови фізкультурно-спортивної, оздоровчої тематики, систематичні заняття у взаємодії з мовленням сприяли розвитку пізнавальної діяльності. Систематичне повідомлення мовленнєвого матеріалу дозволило збагатити словник учнів лексикою та фразеологією, сприяло скороченню термінів засвоєння техніки фізичних вправ. Використання розмовного мовлення дозволило покращити функціональний стан рухового аналізатора, інтенсифікувати процес формування уявлення та уточнення знань слабочуючих про методику занять і техніку виконання вправ, які входили до складу засобів адаптивного фізичного виховання.

Проведене дослідження не є вичерпним у вивченні всіх аспектів проблеми удосконалення мовленнєвої сфери дітей старшого шкільного віку з розладами слуху. Перспективу подальшого дослідження ми вбачаємо в пошуках і вдосконаленні методів розвитку мовлення слабочуючих учнів у процесі занять фізичними вправами на більш ранніх вікових етапах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабій І.М. Корекція рухової сфери глухих підлітків швидкісно-силовими вправами: Автореф. дис…канд. пед. наук. – К., 2002. – 17 с.

2. Байкина Н.Г. Интенсификация учебного процесса в школе слабослышащих //Сборн. научн. трудов НИИ дефектологии. – М., 1988. – С. 30-32.

3. Байкина Н.Г., Мутьев А.В., Крет Я.В. Влияние потери слуха на адаптационные и реабилитационные процессы глухих подростков //Адаптивная физическая культура. – 2003. – № 1.– С. 3-5.

4. Евсеев С.П., Шапкова Л.В. Адаптивная физическая культура: Учеб. пособие для высш. и сред. проф. учебн. завед. – М.: Советский спорт, 2000. – 239 с.

5. Засенко В.В. До концепції стандартів освіти осіб з вадами слуху //Дефектологія. – 2000. – № 4. – С. 2-4.

6. Цільова комплексна програма “Фізичне виховання – здоров’я нації”. – К., 1998. – 35 с.

7. Шеремет М.К. Готовність дітей зі зниженим слухом до навчання у школі. – К.: ІСДО, 1996. – 104 с.

The development of speaking abilities of deaf senior pupils at the corrective lessons by means of adaptive physical education

OLEXANDER KOLYSHKIN

Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko

The most effective ways and methods of development of speaking abilities of deaf senior pupils at the corrective lessons by means of adaptive physical education are pointed out. They are aimed to correct kinesthetic disabilities of the pupils, suffering from the mentioned nosology. And they are based on usage of the elaborated methods and forms of physical exercises. The complex influence of lessons according to the experimental methodology, on development of speaking abilities is grounded on the basis of learning sports terminology and functional state of a movement analyser.